

ДО ЧИТАЧА

У сучасному міжнародному праві можна помітити ряд нових тенденцій, які стали характеризувати його розвиток і котрі можна лише коротко перелічити. До них можна віднести зростання ролі цього права за такими напрямками: 1) більше сфер стали підлягати міжнародно-правовому регулюванню, свідченням чого є поява нових його галузей (міжнародне природоохоронне право чи право довкілля, міжнародне економічне, кримінальне, атомне право та ін., розширення сфери міжнародного захисту прав людини тощо); 2) встановлення прямої дії норм міжнародного права у внутрішньодержавній сфері, встановлення примату цього права, що найбільш яскраво проявляється у галузі прав людини.

Тенденції до розширення сфери дії міжнародного права простежуються у таких сферах:

- 1) об'єктній (поява нових інститутів та галузей);
- 2) суб'єктній (поява нових суб'єктів міжнародного права — фізичної особи, неурядових міжнародних організацій тощо);
- 3) джерельній (наприклад, посилення ролі рішень міжнародних судів);
- 4) «просторовій» (поширення норм міжнародного права на внутрішньодержавну сферу, закріплення примату міжнародного права над національними правовими системами).

Деякі дослідники вважають це свідченням фрагментації міжнародного права, інші — впливом на нього процесу глобалізації чи зникнення двополярної системи міжнародних відносин тощо. Фактом залишається необхідність виявлення характерних рис сучасного міжнародного права та відповідного наукового аналізу тенденцій його розвитку. У даному випуску журналу «Міжнародне право» публікуються теоретичні розробки з такої проблематики, міжнародно-правові джерела та документи, що розкривають окремі напрями його розвитку на сучасному етапі, показують та аналізують те, нове, що формується в міжнародному праві сьогодні і, можливо, стане його визначальним чинником у ближчому майбутньому.

Так, суттєво на особливості сучасного міжнародного права вплинули зміни, що відбулися у міжнародних відносинах в останній декаді ХХ ст. Після закінчення «холодної війни» в цьому праві почали відзначати тенденцію односторонно-

сті, яку тлумачать як 1) односторонність політики крупних держав або як 2) тенденцію до розбудови міжнародної політики будь-якою державою світу на основі її власних інтересів, часто без урахування інтересів міжнародної спільноти.

З другої половини ХХ ст. великі (домінуючі) держави активно залучаються до роботи міжнародних організацій. Відтак односторонність їх політики полягає у можливості блокувати 1) діяльність цих організацій, 2) ухвалення багатосторонніх договорів. Але у той період тривала «холодна війна», ідеологія якої стримувала домінування держав обох таборів. Сьогодні «гегемонія» сильніших держав підтримується країнами слабкішими в політичному і економічному плані через отримання від такої політики вигод та страху перед можливими утисками з боку перших. Питання легітимації «статусу домінуючих держав» стало об'єктом дослідження політично (практично) орієнтованих теорій міжнародних відносин і міжнародного права ХХ ст. При цьому цікавим є встановлення сутності політичних режимів, їх впливу на сучасні міжнародні відносини та співвідношення позитивних і негативних чинників у розвитку сучасних ліберальних демократій у тому числі при їх впливі на міжнародне право. Саме цим аспектам присвячено статтю професора Р. Мюллерсона «Зміни політичних режимів в історичній, соціальній, політичній та правовій перспективі».

Інститут міжнародної правосуб'єктності краще інших дозволяє простежити особливості системи міжнародного права того чи іншого історичного періоду. Так, класичне міжнародне право (міжнародне право «вестфальського типу») є основним і тривалий час єдиним суб'єктом визнавало державу, котра одна володіла повним набором рис суб'єкта права (правоздатність, дієздатність і деліктоздатність). Утім, у сучасному міжнародному праві тенденцією є не лише розширення кола його суб'єктів за рахунок визнання такими фізичних осіб, неурядових міжнародних організацій та ін., але й певне зменшення до того мало чи не безмежних можливостей держави. Так само й міжнародні (міжурядові) організації всупереч традиційному погляду на них як на похідні від держави суб'єкти міжнародного права надалі вже не можна розглядати такими. Адже погоджуючись на створення такої організації, її держави-члени не лише віддають частину своїх повноважень, але й все більше не можуть сподіватися на захист організацією їхніх інтересів. Особливо це проявляється у збільшенні самостійності таких організацій від держав-членів, особливо у галузі прав людини, де часто рішення організація приймає усупереч волі чи інтересам держави-член на користь захисту прав людини.

Якісно новим суб'єктом міжнародного права з другої половини ХХ ст. стають європейські співтовариства. Формування інтеграційного об'єднання європейських держав із наднаціональними функціями змусило деяких дослідників говорити про появу третьої (поряд із внутрішньодержавним та міжнародним правом) правової системи — права ЄС, або європейського права. Одним із перших прецедентів стало рішення Суду європейських співтовариств у справі *Van Gend and Loos* (1963 р.), в якому проголошувалось: «Європейське економічне співтовариство являє собою новий міжнародний правопорядок, на користь якого держави обмежили свої суверенні права, хоча і у визначених сферах, і суб'єктами якого є не лише держави-члени, але і їх громадяни» (п. 3). Явище наднаціональності в рамках ЄС

отримало нове втілення після ухвалення Лісабонського договору. Тут читачам буде цікавим дослідження доктора юридичних наук О. Моїсеєва «Наддержавність Європейського Союзу після набрання чинності Лісабонським договором», спрямоване на встановлення змісту і сутності наднаціональності ЄС за цим актом.

При тому, що революційних змін у переліку визнаних джерел міжнародного права в сучасному праві не сталося, є певні тенденції, які посилюють роль тих із них, що раніше не виступали на перший план. Так, значно зростає роль рішень міжнародних судових організацій у регулюванні різноманітних міжнародних відносин.

Зокрема це стосується міжнародних судових установ у галузі захисту прав людини. Відбувається розширення об'єктів розгляду Європейським судом з прав людини, включення до його юрисдикції питань, що раніше були об'єктами інших галузей права. Утім і діяльність Міжнародного суду ООН свідчить про таку тенденцію. При цьому вагоме місце у визначенні ролі тих чи інших джерел міжнародного права (зокрема судових рішень) належить міжнародно-правовій доктрині. Означені питання розкрито у статті професора В. Толстих («Рішення міжнародних судів»).

Редакція розпочинає публікацію статей з міжнародного приватного права працями, присвяченими актуальним аспектам цієї галузі: «Особливості правового регулювання опіки та піклування в міжнародному приватному праві» кандидата юридичних наук, доцента В. Калакури та «Відповідальність суб'єктів міжнародного права за інформаційні міжнародно-протиправні діяння» кандидата юридичних наук, доцента І. Забари.

Тематика міжнародного приватного права буде продовжена у статті професора А. Довгерта «Наука міжнародного приватного права в Україні (XIX–XXI ст.)». Так, у продовженні публікацій, присвячених українській науці міжнародного права, розпочатих у першому номері журналу, зазначена праця розкриває особливості вітчизняної школи міжнародного приватного права, аналізує позиції її найбільш вагомих представників та проводить порівняння із зарубіжними концепціями у цій галузі.

У цьому контексті цікавою є публікація двох робіт визначного українського юриста-міжнародника кінця XIX — початку XX ст. О. Ейхельмана «Нарис про міжнародні трактати та міжнародне приватне право: Продовження до “Нарисів із лекцій з міжнародного права”» (аналізується у згаданій статті А. Довгерта) та «До питання про історію міжнародного права та історію його літератури». Перша з них втілює характерне для науки початку XX ст. бачення співвідношення міжнародного публічного та приватного права і сутності останнього; друга — є доволі сміливим для того періоду поглядом на міжнародно-правову історію, що спрямований на критичне переосмислення класичного і загальновизнаного на той час підходу до неї професора Ф. Мартенса.

Стаття кандидата юридичних наук К. Савчука «Отон Отонович Ейхельман — біографічний нарис та міжнародно-правові погляди» допомагає розкрити постать цього видатного юриста-міжнародника, завідувача кафедрою загальнонародного права Київського університету Св. Володимира, автора Конституції Української Народної Республіки (1918 р.) та знаного вченого.

Для розкриття «практичних» тенденцій у сучасному міжнародному праві у випуску публікуються документи щодо участі України у міжнародно-правовому захисті довкілля (зокрема в рамках Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р. та Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті), а також їх науковий аналіз (стаття кандидата юридичних наук, доцента М. Медведєвої та А. Андрусевича «Механізми дотримання в рамках Орхуської конвенції та Конвенції Еспо: міжнародно-правовий досвід України»).

Серед міжнародно-правових подій, що відбулися в Україні у 2012 р., в номері зокрема представлено інформацію про Міжнародно-правові читання пам'яті В. Євінтова (автор кандидат юридичних наук, доцент Н. Яцишин) та про Міжнародно-правові читання, присвячені 170-річчю кафедри міжнародного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (автор — доктор юридичних наук О. Гріненко).

Завершають випуск рецензії на два неординарні навчальні видання з міжнародно-правової тематики, що побачили світ в Україні: «Міжнародне право» (автори доктор юридичних наук, професор Л. Тимченко та кандидат юридичних наук, доцент В. Кононенко) та «Англійська мова в міжнародних договорах» (автори кандидат юридичних наук, професор В. Дайнеко та М. Грищенко).

О. БУТКЕВИЧ
*доктор юридичних наук,
головний редактор журналу «Міжнародне право»*